ŠKOLA TRADIČNÝCH STAVEBNÝCH REMESIEL

Obnova historických drevených okien

Školu tradičných stavebných remesiel podporili:

Obsah

1.	Úvod	**7**
2.	Kontext a ciele	**11**
3.	Význam záchrany historických, autentických umelecko- a stavebnoremeselných výrobkov	**15**
4.	Pravidelná údržba, jej význam a filozofia	**19**
5.	K otázkam farebnosti historických fasád	**23**
6.	Historické okná vo Svätom Jure. Vývoj a regionálne súvislosti	**27**
7.	Informácia o obnove fasády domu vo Svätom Jure, Prostredná ulica č. 17 v rokoch 2008 – 2009	**33**
8.	Postup umeleckoremeselnej obnovy historických drevených okien	**39**
9.	Záver – prínosy zrealizovaných školení	**63**
10.	Prehľad objektov obnovených v rámci Školy tradičných stavebných remesiel 2014 – 2019	**65**
11.	Autori a autorky publikácie a organizačný tím Školy remesiel	**70**

„Som veľmi rád, že návod na citlivý prístup k záchrane pôvodných okenných výplní sa prostredníctvom tejto publikácie dostane aj k širšej verejnosti, najmä k vlastníkom historických objektov. Dúfam, že ich to povzbudí v snahe zachrániť aj túto časť našej historickej materiálovej substancie pre budúce generácie a že sa vzoprú snahám o ich barbarskú náhradu oknami novodobými. To, že sa to oplatí, môžem dokumentovať na príklade okien nášho domu z roku 1922. Okná sa už nedali riadne zatvárať vďaka mnohým náterom, no my sme odolali prehováraniu „tieždobrníkov“ k ich radikálnej výmene. Šikovní remeselníci pod vrstvami náterov „objavili“ zdravý červený smrek a výsledkom je, že naše okná s krásnymi subtílnymi prierezmi, ktoré dnes už skoro nik nevie vyrobiť, budú mať na budúci rok 100. výročie.“

Vladimír Kohút
recenzent publikácie

„Táto publikácia vychádza v čase, keď na Slovensku prevláda už aj medzi niektorými odborníkmi názor, že historické drevené prvky sú neopraviteľné a musia ustúpiť novým produktom, hoci aj priemyselného charakteru. Preto je nanajvýš prínosná iniciatíva, ktorá kladie dôraz na zachovanie, remeselnú opravu a používanie tradičných materiálov a technologických postupov pri ich obnove.“

Katarína Terao Vošková
recenzentka publikácie

Úvod

Lucia Gembešová

Academia Istropolitana Nova (AINova) so sídlom vo Svätom Jure už bezmála 25 rokov realizuje vzdelávacie a osvetové projekty, ktoré prispievajú k obnove a rozvoju kultúrneho dedičstva na Slovensku. Inštitúcia získala za svoje aktivity v tejto oblasti prestížnu medzinárodnú cenu Europa Nostra.

Škola tradičných stavebných remesiel je súčasťou dlhodobej kampane AINovy s názvom Partneri pre dedičstvo, ktorá prispieva k záchrane a obnove historického stavebného fondu prostredníctvom vzdelávania a osvety. Súčasťou kampane je aj odovzdávanie Ocenenia za príkladnú obnovu historických objektov v Bratislavskom samosprávnom kraji, ktoré prebieha každoročne už od roku 2010.

Cieľom Školy remesiel je udržanie a rozvoj tradičných stavebných remesiel potrebných pre obnovu historického stavebného fondu v kraji a aj na celom Slovensku. V roku 2020 bolo zorganizované už v poradí ôsme školenie, tentokrát s novou témou:

- obnova historických drevených okien, konzervovanie dreva na báze ľanového oleja.

Od r. 2014 do r. 2019 bolo realizovaných spolu sedem školení na témy:

- obnova historických drevených brán a dverí, konzervovanie dreva na báze ľanového oleja;
- obnova historických fasád prostredníctvom tradičných vápenných mált a omietok;
- skúsenosti, poznatky a odporúčania k obnove, oprave a údržbe historických budov.

Téma obnovy historických drevených okien sa stretla s veľkým záujmom, bol prihlásený zatiaľ rekordný počet účastníkov. O to viac nás teší, že záujemcom o danú tému môžeme formou tejto publikácie sprostredkovať prednášky, ktoré odzneli a tiež predstaviť praktickú časť školenia – podrobnú fotoreportáž zachytávajúcu krok po kroku obnovu historických drevených okien na vinohradníckom dome v centre pamiatkovej rezervácie vo Svätom Jure. Okrem publikácie o obnove okien vznikli v predchádzajúcich rokoch aj materiály na ostatné uvedené témy a v elektronickej forme sú verejne dostupné na www.ainova.sk/publikacie.

Pozvanie prednášať na jednotlivých školeniach prijali významní domáci aj zahraniční odborníci a odborníčky, a to z Rakúskeho pamiatkového úradu (z jeho školiaceho strediska v Mauerbachu), Akadémie vied Českej republiky, Pamiatkového úradu Slovenskej republiky, Krajského pamiatkového

úradu Bratislava, Mestského ústavu ochrany pamiatok v Bratislave, Fakulty architektúry a dizajnu STU, Stavebnej fakulty STU a tiež Strednej priemyselnej školy Samuela Mikovíniho v Banskej Štiavnici. Praktickú časť školení viedli renomovaní nemeckí a slovenskí majstri.

Súčasťou programu školenia v roku 2020 bola aj videoprezentácia, ktorú poskytla Nemecká nadácia pre ochranu pamiatok (Deutsche Stiftung Denkmalschutz) a vďaka ktorej sa účastníkom školenia prihovoril aj nemecký odborník na obnovu historických drevených okien. AINova pripravila nahovorenie videa do slovenského jazyka a sprístupnila ho širokej verejnosti (viac na www.ainova.sk/publikacie).

Praktická časť Školy remesiel vždy prebiehala „in situ“ na vybraných historických objektoch v Mestskej pamiatkovej rezervácii Svätý Jur, pričom vo väčšine prípadov je ich spoluvlastníkom Mesto Svätý Jur. V centre mesta boli tak prostredníctvom školení čiastočne obnovené uličné fasády niekoľkých historických vinohradníckych domov s využitím tradičných vápenných omietok a náterov, a boli tiež obnovené viaceré historické drevené brány s využitím produktov na báze ľanového oleja.

Vzdelávacie a osvetové aktivity AINovy sú realizované vďaka podpore z verejných aj súkromných zdrojov a tiež zo zdrojov Európskej únie. Škola remesiel bola realizovaná vďaka nasledujúcim donorom: Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky, Bratislavský samosprávny kraj, Mesto Svätý Jur, Prvá stavebná sporiteľňa, a. s., Baumit, spol. s r. o., Bencont Development, a. s. a Nadácia EPH.

Snímka z videoprezentácie, ktorú poskytla Nemecká nadácia pre ochranu pamiatok (Deutsche Stiftung Denkmalschutz). Prednáška Johannesa Moslera o obnove historických drevených okien s využitím ľanového oleja a ľanových farieb.

Video je verejne prístupné na internetovej stránke Academie Istropolitany Novy: www.ainova.sk/education/skola-stavebne-remesla

„Obnovou, údržbou a starostlivosťou o okná a dvere s použitím tradičných materiálov a techník prispievame nielen k zachovaniu nášho historického materiálneho dedičstva. Remeslo a „kultúru opravovania“ týmto udržiavame ako súčasť nehmotného kultúrneho dedičstva – sprostredkované cez stavebné prvky, ktoré boli prirodzene vyrobené tak, aby ich bolo možné dlho používať a aby boli ľahko opraviteľné. Z tohto dôvodu je Škola remesiel „majákom“, ktorý by mal mať mnohých nasledovateľov na Slovensku a aj za jeho hranicami. Pretože tradícia nie je uchovávanie popola, ale odovzdávanie ohňa.“

Johannes Mosler
nemecký odborník na obnovu okien
lektor Školy remesiel na AINove

Kontext a ciele

Andrea Urlandová

Myšlienka preferovania opráv a údržby historických budov, ich častí a prvkov ako ústredná snaha našej série škôl tradičných stavebných remesiel má svoje prepojenie s filozofiou podobných iniciatív u nás a v zahraničí.

Obnova chápaná ako interdisciplinárna činnosť má svoje korene predovšetkým v medzinárodných interdisciplinárnych vzdelávacích aktivitách ICCROM *(International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property* v Ríme), a to najmä v kurze *Architectural Surfaces Conservation,* ktorý sa uskutočnil dvakrát v rakúskom Mauerbachu – v rokoch 1996 a 1998 v spolupráci s rakúskym Pamiatkovým úradom.

Je pozoruhodné, že kľúčoví aktéri škôl remesiel na Slovensku sú absolventmi niektorého z kurzov ICCROM, a tak vedeli preniesť mnoho skúseností a najaktuálnejších postupov do našich podmienok. Prvé ohnisko na Slovensku vzniklo práve s ich nasadením v Banskej Štiavnici, kde sa v roku 2002 uskutočnil medzinárodný workshop Materiály, techniky a technológie pri obnove pamiatok (s podporou Ministerstva kultúry SR, Mesta Banská Štiavnica, Spolku Banská Štiavnica 91, Banského múzea). Workshop reagoval na situáciu v praxi, najmä na straty autentických pôvodných materiálov a konštrukcií, na rozšírené používanie moderných materiálov a technológií, na straty cenných prvkov uprednostňovaním náhrady pred konzervovaním a na nedostatok remeselníkov, ktorí poznajú tradičné materiály a technológie. Nosnými témami aj pre ďalšie workshopy sa stali: záchrana hodnôt autenticity a integrity, materiály, techniky a technológie, predovšetkým vápno – malty a omietky, cement a a betón, kamenné oporné múry, drevo – konštrukčné a stavebné prvky, výcvik remeselníkov. Bola sformulovaná a publikovaná Banskoštiavnická výzva (2002) a verejne boli odmenené vzorové obnovy.

V ďalších rokoch nasledovali ďalšie semináre, workshopy, kolokviá a kurzy. V r. 2005 boli témou Vápno a vápenné technológie pri obnove pamiatok a v r. 2006 Okná a dvere pri obnove pamiatok – kurz pre remeselníkov a seminár. Hlavní lektori, páni Labisch a Mosler z Nemecka a nimi vyškolený pán Grega, sa stali následne hlavnými lektormi aj na prvej Škole remesiel vo Svätom Jure, ktorú organizovala AINova v r. 2014. Škola bola venovaná Obnove historických drevených brán a v nasledujúcich rokoch prebehlo niekoľko ďalších školení na rôzne témy.

V roku 2019 bola nosnou témou Školy tradičných stavebných remesiel AINovy Rekapitulácia po piatich rokoch, teda vyhodnotenie:

- priebehu, problémov a prínosov škôl ako aj realizácie obnovy – rôzne hľadiská;
- stavu opráv a obnovy po rokoch od realizácie (poruchy, nedostatky a pod.);
- poznatkov, skúseností a ponaučení pre pokračovanie iniciatívy, budúce aktivity;
- výhod príp. nevýhod, alternatív riešenia;
- čo sa najlepšie podarilo a čo menej z pôvodných zámerov, t. j. „správne“ postupy;
- čo sa dá upraviť, zmeniť pre optimalizáciu aktivít a realizácií.

Celá iniciatíva mala slúžiť na zhrnutie odporúčaní a odkazu pre ďalšie aktivity, ako aj stratégie obnovy, program a princípy údržby. Opodstatnenosť škôl remesiel vyplýva z pretrvávajúceho nežiaduceho stavu, keď sa naďalej stretávame:

- s nedostatočnou údržbou, zaostávajúcou praxou opráv;
- s používaním nevhodných materiálov a postupov pri obnovách;
- s nedostatkom kvalifikovaných skúsených remeselníkov.

V praxi ide o komplexný interdisciplinárny problém so širokou škálou prístupov v závislosti od hodnôt a od toho, či ide o dochované pôvodné, autentické povrchy a povrchové úpravy, alebo fasády a povrchy, ktoré boli prerábané, modifikované (i viackrát), alebo dokonca také, pri ktorých došlo k strate pôvodných materiálov a farebnosti. Povrchy môžu a nemusia vyžadovať reštaurátorský zásah, mnohé možno veľmi kvalitne a správne obnoviť i remeselnými technikami.

Školy remesiel majú za cieľ aktívne prispievať k zlepšovaniu situácie v praxi, ukazovať inšpiratívne príklady a motivovať vlastníkov, meniť zmýšľanie a prístupy k hodnotám. V rámci škôl remesiel sa preto sleduje:

- skvalitnenie zručností remeselníkov pri používaní tradičných materiálov a technológií na obnovu fasád;
- prispievanie k lepšiemu praktickému poznaniu možnosti voľby a využitia tradičných materiálov a technológií a dostupných moderných materiálov a technológií pri bežných obnovách historických budov vlastníkmi;
- podpora celistvejšieho programu obnovy a údržby fasád mesta podloženého spracovanou víziou vzhľadu priestorov námestí a ulíc (metodického podkladového materiálu);
- ukazovanie príkladov kvalitnej obnovy realizovanej školenými remeselníkmi na povzbudenie vlastníkov.

Význam záchrany historických, autentických umelecko- a stavebno-remeselných výrobkov

Andrea Urlandová

Ochrana dedičstva nikdy nebola jednoducho o minulosti, zdá sa, že je stále dôležitejšou stratégiou do budúcnosti.

Kultúrne dedičstvo sa v súvisloati s globalizačnými vplyvmi stále viac považuje za užitočný prostriedok na zmiernenie účinkov rozvoja, na posilnenie jeho kultúrnej a environmentálnej citlivosti, alebo dokonca na odolanie nežiaducemu rozvoju *[1].*

V ostatných desaťročiach sa pojem a chápanie dedičstva významne obohacujú a menia, začali zahŕňať čoraz viac druhov a širších významov. Európa sa postupne otvára iným kontinentom, čím sa posilnilo chápanie kultúrneho dedičstva vo svetle kultúrnej diverzity. Od polovice deväťdesiatych rokov 20. storočia – najmä po konferencii v Nare a prijatom dokumente o autenticite – sa pod tlakom odborných diskusií tento pojem spolu s integritou stal kľúčovým pri hodnotení významnosti kultúrneho dedičstva, a to práve so zreteľom na rozmanité kultúrne kontexty vo svete a ich rešpektovanie pri aplikovaní daného konceptu.

„Hodnota kultúrneho dedičstva spočíva v tom, že je dokladom – hmotným alebo nehmotným – aktivít ľudstva v minulosti (čl. 1.) a autenticita je meradlom stupňa dôveryhodnosti a presnosti atribútov kultúrneho dedičstva (vrátane formy a návrhu, materiálu a substancie, využitia a funkcie, tradícií a techník, situovania a prostredia, ducha a pocitov, a iných faktorov) svedčiacich o jeho význame“ (čl. 4.) *[2].*

Remeselné výrobky boli vždy integrálnou súčasťou stavebného diela. Svedčia o spôsobe voľby a opracovania materiálov, nesú stopy použitých dobových nástrojov, zručnosti remeselníkov a dotvárajú architektúru v duchu slohu alebo štýlu.

V histórii poznáme aj príklady architektov, (napr. Gaudí), ktorí kládli veľmi veľký dôraz na detaily a práve na umeleckoremeselné výrobky, ktoré sa stali poznávacím znakom diela. Tieto výrobky predstavujú „manifestáciu historických, umeleckých a iných kultúrnych vlastností a foriem v ich materiálovej substancii, v použitých technikách, a tiež na ich povrchových plochách.

Bez materiálového substrátu, ktorý myšlienky a ciele umelca/tvorcu uvádza do života a poskytuje im fyzickú podobu, nie je pôvodná myšlienka umelca/tvorcu reálna“ [3, s. 12].

V rámci „materiality“ sú pamiatky nielen zmaterializovaním duchovného posolstva, ale tiež dokumentom technických riešení. Reprezentujú tak technickú skúsenosť a technické poznatky *[3].* Medzinárodné stretnutie expertov na tému materiality konštatuje,

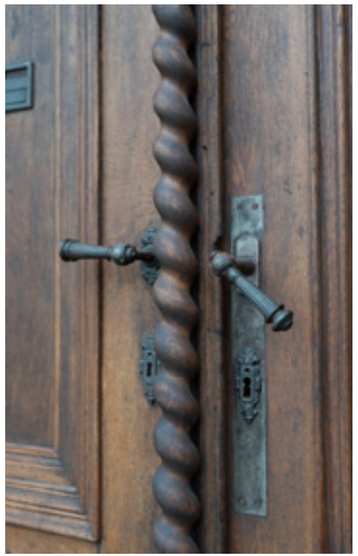

že materialita povrchov sa rešpektuje len vo výnimočných prípadoch, že dochádza k neustálym stratám. Pre zachovanie detailov má veľký význam identifikácia ich kultúrneho významu, ktorý „zahŕňa estetické, historické, vedecké, sociálne alebo duchovné hodnoty pre minulé, súčasné alebo budúce generácie. Je stelesnený v samotnom mieste, jeho hmotnej podstate, prostredí, využívaní, asociáciách, významoch, záznamoch, súvisiacich miestach a predmetoch“ (čl. 1.2). Hmotná podstata je tvorená všetkými materiálmi miesta, vrátane komponentov, doplnkov, obsahov a predmetov“ (čl. 1.3, Burra Charter) *[4].* — Odborníci si stále viac uvedomujú, že dochovaných originálov ubúda a najväčšie straty sa týkajú práve architektonických detailov, umelecko- a stavebnoremeselných výrobkov, ktoré sú najzraniteľnejšie a najohrozenejšie vplyvmi trendov a meniacich sa názorov, vkusu a módnych vplyvov.

Takmer všetky medzinárodné charty spomínajú význam pravidelnej údržby pre zachovanie týchto výrobkov. Krakovská charta *[5]* v článku 10 vyzýva k potrebe venovať osobitnú pozornosť zlepšovaniu nášho poznania tradičných materiálov a techník a ich vhodného pokračovania v kontexte modernej spoločnosti ako dôležitej súčasti kultúrneho dedičstva.

Účelom konzervovania historických budov a pamiatok je „zachovať ich autenticitu a integritu, vrátane vnútorných priestorov, zariadenia a dekorácie podľa ich pôvodného vzhľadu“ (Krakovská charta čl. 6.).

Táto charta v preambule upozorňuje na existenciu identít a kultúrnej rôznorodosti v Európe, ako aj na význam komunity – jej kolektívnej pamäti a uvedomovania si minulosti, pričom jednotlivé prvky jej dedičstva sú nositeľmi mnohých hodnôt meniacich sa v čase. Snaha o záchranu historických architektonických povrchov, ako aj historických komponentov, ako sú dvere, okná atď., sa na medzinárodnej úrovni rozvinula v deväťdesiatych rokoch dvadsiateho storočia. Podľa dokumentu vytvoreného medzinárodným tímom odborníkov bude aj najcitlivejší konzervačný prístup zlyhaním, ak práve tieto súčasti nebudú rovnocenne rešpektované. „Všetky historicky relevantné komponenty musia byť zachované (a opravené), pokiaľ to je len možné. Ak musia byť vymenené, treba použiť komponenty rovnakého typu“ *[6, Statement IV].*

Z medzinárodných dokumentov a chárt teda vyznievajú princípy, v súlade s ktorými je potrebná vedomá ochrana originálov, pôvodných súčastí architektúr, a to aj keby boli

nedokonalé, opotrebované, či mali patinu. Všeobecné ustanovenia Charty ICOMOS na ochranu historických drevených konštrukcií, prijaté v Mexiku roku 1999 *[7],* sú veľmi dobre aplikovateľné aj na historické drevené brány a okná.

Najmä kapitola o zásahoch jasne uvádza podstatné princípy správneho prístupu: primárnym cieľom každého zásahu má byť zachovanie historickej autenticity a integrity; uprednostniť treba tradičné prostriedky; snažiť sa dosiahnuť reverzibilitu, umožnenie ďalších prác v budúcnosti – neporušiť stopy; historické systémy vidieť ako celok. K oprave, resp. náhrade charta uvádza, že drevo na výmenu treba použiť so zohľadnením relevantných historických a estetických hodnôt; remeselnícke a stavebné technológie, nástroje a stroje by mali, pokiaľ je to možné, byť zhodné s tými, ktoré boli použité pôvodne; nové časti majú byť vyhotovené z toho istého druhu dreva alebo, ak je to vhodné, dreva lepších vlastností; nové časti by mali byť rozlíšiteľné od existujúcich; nové časti by mali byť označené, aby boli v budúcnosti identifikovateľné.

Je žiaduce zachovať, opravovať, konzervovať a reštaurovať pôvodné prvky a detaily. Len chýbajúce alebo už príliš poškodené prvky či ich časti možno podľa odborného posúdenia nahrádzať, a to v duchu citovaných dokumentov. Pri všetkých zásahoch a údržbe, kde vzhľadom na stupeň ochrany a preskúmané hodnoty prvku či budovy nie je nevyhnutná práca reštaurátora, by mala existovať možnosť využitia skúseností školených špecializovaných remeselníkov.

Poznámky:

1. Heritage and Globalization Edited by Labadi, Sofia and Long, Colin. Routledge London and New York, 2010, s. 11.

2. The Riga Charter on Authenticity and Historical Reconstruction in Relationship to Cultural Heritage, 2000. www.altes-rathaus-hale.de/dokumente_17asp.

3. Hammer, Ivo: Materiality. In: Materiality. Proceedings of the International Symposium on the Preservation of Modern Movement Architecture. Museum mesta Brna a Hőrnemann Institut, 2009, s. 12. ISBN 978-80-86549-54-5.

4. a) The Burra Charter: The Australia ICOMOS Charter for Places of Cultural Significance.Guidelines: Cultural Significance. 1999, str. 12. ISBN 09578528 0 0.
b) The Burra Charter: The Australia ICOMOS Charter for Places of Cultural Significance, 2013, s. 2. ISBN 09578528 4 3 http://australia.icomos.org/wp-content/uploads/The Burra Charter 2013 Adopted 31.10.2013.

5. The Charter of Krakow 2000 / Principles for Conservation and Restoration of Built Heritage. www.lecce-workshop.unile.it/Downloads.Th., 2009, s. 2 – 3.

6. Recommendations of the Course Participants on the Conservation of Historic Facades, Statement IV. In: Architectural Surfaces / Conservation and Restoration of Plastered Facades. Bundesdenkmalamt Arbeitshefte zur Baudenkmalpflege, Kartaue Mauerbach. Wien, 1997, s. 42 – 43. ISBN 3-901858-00-8.

7. International Charters for Conservation and Restoration; Monuments and Sites I, ICOMOS 2004, s. 156 – 157.

Pravidelná údržba, jej význam a filozofia

Pavol Ižvolt

Filozofia prístupu k údržbe a obnove pamiatok

Spôsob nazerania na zásahy do pamiatok a akceptovanie novodobých zásahov sa vyvíja. Vodidlo v tejto situácii poskytujú medzinárodné charty a iné dokumenty. Medzi najvýznamnejšie a najrešpektovanejšie patrí Benátska charta z roku 1964.

V článku 4 sa uvádza, že ochrana pamiatky vyžaduje stálu údržbu. Ďalej v článku 10 sa oprávňuje aj použitie moderných technológií, ale až vtedy, ak vyčerpáme možnosti tradičných postupov, ktoré sa ukážu ako nevhodné. Pritom musia byť moderné technológie overené výskumom aj skúsenosťami s ich použitím.

Nové technológie sa pri obnove historických budov často ukázali ako nevhodné a zlé skúsenosti vedú v súčasnosti k renesancii a znovuobjavovaniu pôvodných postupov. Napríklad v 70. a 80. rokoch 20. storočia boli v širokom meradle používané protipožiarne nátery historických krovov, dnes na dreve pozorujeme deštrukčný proces, tzv. rozvlákňovanie, ktoré je nezvratné.

Použitie impregnácie s obsahom gumy na fasády a kamenné prvky viedlo k veľkým deštrukciám, pretože voda, pokiaľ prenikla pod impregnáciu, nemohla sa odparovať a poškodila štruktúru muriva. Kamenné murivá sa často injektovali betónovými zmesami, čo z dôvodu rozdielnej tepelnej rozťažnosti viedlo k praskaniu a odlupovaniu pôvodného kameňa.

Všetky podobné skúsenosti inšpirujú k väčšiemu záujmu o tradičné technológie, ktorých účinok bol preverený stáročiami, ak nie tisícročiami. Táto tendencia je výrazná napríklad v Čechách, kde môžeme často počuť tézu, že pamiatka by sa mala opravovať postupom, ktorým bola postavená.

Na Slovensku vznikla pod záštitou ICOMOS (medzinárodná organizácia, ktorá sa zaoberá ochranou kultúrneho dedičstva) takzvaná Banskoštiavnická výzva (v r. 2002), ktorá vyzýva k propagácii hodnôt tradičného remesla, remeselnej zručnosti, k vzdelávaniu mladej generácie v remeslách, tiež s použitím verejných médií, a k podpore aktivít, ktoré by zaručili udržanie a odovzdávanie remeselných vedomostí a zručností.

V priebehu 20. storočia, aj vplyvom sociálnych zmien v spoločnosti a častých zmien vlastníctva pamiatok na Slovensku, sa postupne vytrácala povinnosť ich pravidelnej údržby a starostlivosti o ne. Namiesto malých investícií umiestnených cielene a včas vlastníci pamiatok radšej čakajú na veľké dotácie štrukturálnych fondov EÚ alebo

štátnej podpory, pričom mnohé pamiatky zatiaľ zanikli. Pritom by mala byť údržba stavieb rovnako prirodzená ako napríklad údržba trávnika či fyzického zdravia, ktorú nikto nespochybňuje. Údržba historických objektov je špecifickejšia v tom, že musí často odolávať tlaku veľkých stavebných producentov, ktorí zasycujú trh novými materiálmi a technológiami spolu so silným marketingom. V tejto situácii sa len veľmi ťažko presadzujú historické technológie a znovuobjavujú zabudnuté tradičné remeslá. Napriek tomu vzniklo už aj na Slovensku niekoľko iniciatív a remeselných workshopov, ktoré sa podujali šíriť osvetu aj v tejto oblasti.

Iniciatívy

Škola tradičných stavebných remesiel, ktorú realizuje Academia Istropolitana Nova, má za cieľ oživiť záujem o tradičné stavebné remeslá a vyškoliť remeselníkov, schopných opravovať a obnovovať historické stavby adekvátnym a udržateľným spôsobom. Školenia pre remeselníkov a popularizácia tejto témy je prvým krokom k prelomeniu bludného kruhu, kde nezáujem ľudí a slabá dostupnosť odborných remeselných služieb vedú k postupnému vytrácaniu historického stavebného detailu a prvkov zo stavieb.

Pre mnohých ľudí je jednoduchšie nahradiť napríklad starú bránu, dvere či okná novými štandardnými prvkami, ktoré sa na historické stavby nielenže nehodia, ale často spôsobia i následné problémy (napr. zmena mikroklímy v dome). Pod najväčším tlakom modernizácie je najmä obyčajná historická zástavba v obciach a mestečkách, ktorá nie je pamiatkovo chránená, ale predsa formuje charakter a identitu miesta. Zachovanie historických stavieb a stavebných prvkov, ich primeraná oprava a údržba je tiež spôsob, ako nestratiť starobylými formovaný genius loci – ducha miesta. Škola tradičných stavebných remesiel ideovo nadväzuje na aktivity Spolku Banskej Štiavnice ’91, ktorý v lokalite svetového kultúrneho dedičstva organizoval tematicky zamerané školenia pre remeselníkov venujúcich sa opravám historických domov. Historické stavebné remeslá ožívajú aj pri konzervácii ruín hradov, ktorá sa odborne profiluje aj pod záštitou združenia Zachráňme hrady.

V celosvetovom, resp. európskom meradle je najvýznamnejšou preventívno-údržbovou iniciatívou holandská organizácia Monumentenwacht, ktorá vznikla v roku 1973. Na začiatku bola jednoduchá myšlienka, že pravidelná údržba je lacnejšia ako komplexná obnova. Pamiatkar Walter Kramer sa stretával v 60. rokoch s degradáciou sakrálnych stavieb opravovaných v povojnovom období s použitím železobetónu a hlavne s absenciou ich údržby. Monumentenwacht vznikol na základe úspešného pokusu o spoluprácu medzi pamiatkarmi a stavebnou firmou, ktorá poskytla remeselníkov školených pre prácu vo výškach. Remeselníci realizovali rýchle kvalifikované opravy v ťažko dostupných miestach striech, vymieňali prasknutú krytinu, dopĺňali chýbajúce oplechovanie, čistili žľaby. Zároveň vypracúvali pre majiteľov podrobné diagnostické správy o poruchách budov. Od prvých prehliadok sa počet skontrolovaných pamiatok, ale aj počet zamestnancov – inšpektorov Monumentenwachtu stále zvyšoval. Koncept si osvojili regionálne samosprávne orgány a tak dnes existuje celý rad regionálnych pobočiek Monumentenwachtu a jedna centrálna zastrešujúca bunka. Už W. Kramer predpokladal šírenie myšlienky údržby do iných krajín. Idea preventívnej údržby sa rozšírila aj do ďalších krajín, ako je napr. Belgicko, Nemecko, Veľká Británia, Dánsko a v nedávnom období aj Litva. V každej krajine sa táto myšlienka adaptuje na miestne podmienky.

Asi najťažším momentom trvalej udržateľnosti myšlienky je finančný model organizácie. V Holandsku polovicu nákladov hradia formou ročných poplatkov vlastníci pamiatok a druhú polovicu poskytuje samospráva jednotlivých provincií.

Na Slovensku sa podobnú iniciatívu podarilo začať realizovať v roku 2014 pod názvom Pro Monumenta – prevencia údržbou (www.promonumenta.sk) – v rámci Pamiatkového úradu SR. Tri tímy zaškolených špecialistov vykonávajú preventívne prehliadky pamiatok, realizujú základné ukážky údržby (výmena škridiel, oplechovania, čistiace práce) a vypracúvajú podrobné technické správy pre majiteľov. Údaje sú elektronicky archivované v databázovom systéme.

K otázkam farebnosti historických fasád

Andrea Urlandová

Obnova historických drevených okien vykonávaná uplatnením postupov tradičných stavebných remesiel sa v súčasnosti chápe ako interdisciplinárna činnosť. Hoci finálny výsledok je dielom rúk špecialistu, ovládajúceho tradičné materiály a techniky remeselnej obnovy, prípravná fáza predpokladá vstupy aj iných odborníkov – historikov umenia, pamiatkarov, architektov a pod. a ideálne aj koloristu, t. j. špecialistu na farebnosť.

Takáto prax má svoje opodstatnenie z viacerých hľadísk – či už exaktného zaznamenávania a archivácie informácií o farebných nálezoch, alebo koloristických analýz farebného vývoja prvku, celej fasády alebo súboru, ako aj samotný návrh farieb po zohľadnení všetkých aspektov a vstupov aj od ostatných profesií. Odborná i laická verejnosť, ako aj vlastníci vnímajú samotný výsledok obnovy totiž v prvom rade cez farebné riešenie, ktoré ich priamo oslovuje a aj emocionálne ovplyvňuje ich reakcie na výsledok.

Pri historických drevených oknách, ako aj pri celej fasáde je užitočné vychádzať zo skutočnosti, že každé rozhodnutie o farebnom riešení je súčasným zásahom – farba je totiž tiež veľmi účinným prostriedkom interpretácie kultúrneho, a teda aj architektonického dedičstva. Platí to pre historické drevené okná, ako aj pre iné prvky fasády, resp. celú fasádu alebo objekt.

Rozhodovanie o farebnosti by sa preto nemalo nikdy riadiť subjektívnymi názormi alebo preferenciami jednotlivcov. Ide o odbornú prácu, ktorá sa pri historických fasádach musí riadiť najmä nasledovnými princípmi:

- záchrana a rešpekt k originálu, autenticite a integrite;
- prihliadanie na všetky rozpoznané hodnoty;
- práca s fasádou ako celkom;
- poznanie minulosti, vývoja objektu a jeho prostredia ako aj zmien, ktorými prešiel;
- zohľadnenie súčasnej situácie, t. j. súčasný vzhľad a stav dochovania, súčasné funkčné využitie, súčasné vizuálne a estetické nároky (posun v estetickom cítení doby);
- súčasný kontext fasády resp. objektu.

Riadiacou podstatou snáh by malo byť dosiahnutie maximálnej historickej vernosti – rešpektovanie autenticity a pôvodnej farebnosti. Informácie o farebnosti v čase ukončenia výstavby budovy a potom v ďalších vývojových etapách jej existencie, o jej historických zmenách, ako aj o úpravách a prestavbách fasád v tejto súvislosti možno vo väčšine prípadov získať z nálezov a rôznych zdrojov písomných a obrazových. Môžu to byť archívne dokumenty, historické fotografie, textové popisy a pod., niekedy aj spomienky miestnych obyvateľov, vlastníkov a v čoraz zriedkavejších prípadoch aj nálezmi originálov in situ. Máme však aj veľa fasád, kde sa už takmer žiadne pôvodné nátery alebo omietky z rôznych dôvodov nezachovali. Každý objekt sa nachádza v určitom prostre-

Fasáda po realizácii obnovy okien podľa návrhu farebnosti, ale zatiaľ s povodnou farbou omietok

dí – spravidla urbanizovanom, ale často aj prírodnom. Toto bezprostredné, ako aj širšie okolie priamo ovplyvňuje vnímanie objektu predovšetkým cez farebnosť. Ide najmä o susedné objekty, kontext ulice či námestia. Riešenie farebnosti urbanistického priestoru spravidla nemožno hodnotiť ako dobré alebo zlé ako také; možno ho však posudzovať vo vzťahu k stanoveným cieľom a danému konkrétnemu východiskovému poznaniu a podmienkam. V minulosti nebolo potrebné zvlášť starostlivo, ba až vedecky sa venovať farebnosti. Riešenia vyplývali z dostupnosti materiálov, miestnych tradícií, zvyklostí a kolektívneho estetického cítenia, a tak často vznikala aj prirodzená harmónia farieb – resp. nedochádzalo k rušivo vnímaným prejavom. Tradície však boli prerušené, zároveň sa rozšírila dostupnosť materiálov, náterových hmôt, zmenilo sa funkčné využitie objektov a s tým aj veľmi často sa prejavujúca snaha využiť farebnosť fasády na zviditeľnenie, upútanie a uplatnenie vlastného vkusu a preferencií vlastníkov či prevádzkovateľov.

Pri obnove drevených okien v rámci súčasnej Školy tradičných stavebných remesiel sa používajú nátery na báze ľanového oleja. Ponuka farieb je dostatočne široká a rozhodovanie o návrhu musí byť výsledkom štúdia, analýz a odbornej argumentácie.

Je dobré, keď návrh ponúka aspoň dve alternatívy. Tak sa umožní vlastníkovi v rámci možností uplatniť vlastný vkus, preferenciu. Bolo to tak aj v prípade okien fasády na Prostrednej 17 vo Svätom Jure.

Na okenných rámoch obhliadka v dostupných častiach nepreukázala prítomnosť starších vrstiev farieb. Z historických fotografií je zrejmé, že okenné rámy boli tmavé, existoval vysoký rozdiel v obsahu čiernej v porovnaní s farbou fasády. Tento princíp bol rešpektovaný a použitý v návrhu. Tón bol volený v duchu tradície a analógií doby, ako aj charakteru fasády. Obe navrhované farby sú rovnocenne použiteľné. Návrh sa zaoberal aj celkovým farebným riešením fasády, pričom sa opiera aj o zachované staršie nálezy na hornej rímse. Zelená farba, ktorá už bola v minulosti schválená na PÚ by pri obnove náteru mohla profitovať z malých úprav, ktoré by fasáde dodali potrebné harmonické vyznenie a tiež by lepšie vyjadrili súčasné nové špecifické funkčné využitie. Konkrétne farby sú uvedené v návrhu (v systéme NCS).

Na záver je dobré zhrnúť si zásady zasahovania do farebnosti budov alebo ich častí. Keďže rozlišujeme rôzne stupne ochrany objektov, treba pripomenúť, že sú fasády rôzneho významu – od takých, kde je nutný reštaurátorský výskum a postupy obnovy, až po fasády, ktoré boli prestavané, modifikované, stratili svoje hodnoty – a od významu závisí aj to, ktoré fasády a okná je vhodné obnovovať remeselne.

Hlavným princípom by malo byť: rešpekt k minulosti, zohľadnenie súčasnoti. Riešenie by malo zachovať historického ducha okien, všetky staršie stopy, pričom s ohľadom na celú fasádu by malo platiť:

- každý priestor a architektúra sú jedinečným prípadom;
- návrh sa musí opierať o odbornú argumentáciu, t. j. výskum, jasný zámer, cieľ farebného riešenia;
- pre urbanistické priestory by mali byť spracúvané plány alebo štúdie farebnosti;
- na špecifikáciu farieb sa podľa sledovaného cieľa použije niektorý z medzinárodne platných štandardizovaných systémov farieb.

Pre mestá a ich historické urbanistické priestory, ako je napr. Prostredná ulica, by bolo veľmi prínosné mať spracovanú víziu – koncepciu farebného vzhľadu urbanistického priestoru, t. j. pripravené štúdie farebnosti hlavných mestských priestorov – ako celkov (fasády, strechy atď.). Ide o metodický a koncepčný materiál (celková vízia, ku ktorej úsilie bude smerovať) užitočný pre Pamiatkový úrad, ako aj pre mestský úrad na usmerňovanie postupných jednotlivých projektov obnovy podľa možností, pričom cieľom by malo byť prispieť farebnosťou:

- k obnove strateného chromatického charakteru, vážnosti a duchu priestoru;
- k používaniu tradičných farbieb pre príslušné historické obdobia;
- k artikulácii priestoru podľa funkcií, trasovania;
- k rešpektovaniu a diferenciácii objektov s ohľadom na celok;
- k dostatočnej vizuálnej variácii v harmonickej jednote.

Takto by sa dosiahlo, že každý objekt by bol riešený ako súčasť koncepčne farebne premysleného celku.

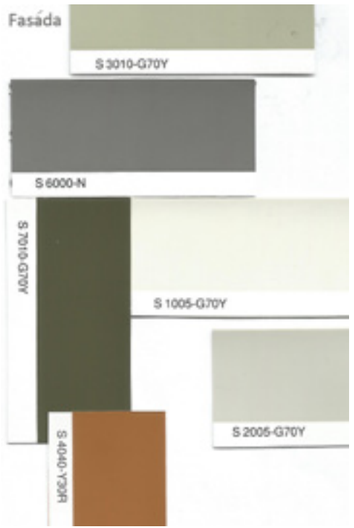

Riešenie farebnosti:
Farba okien (Ottosson leinolfarbe):
Alt. 1.: ARDBEG GREEN, NCS S 7313-G71Y
Alt. 2.: GOLDOCKER, NCS S 4144-Y27R
Fasáda: S 3010-G70Y
Šambrány okien: S 1005-G70Y
Sokel: S 6000-N resp. S 6005-G70Y
Autor: A. Urlandová

1

2

Historické okná vo Svätom Jure. Vývoj a regionálne súvislosti

Magdaléna Kvasnicová

Súčasný historický charakter Svätého Jura ovplyvnili priaznivé prírodné podmienky a výhodná poloha na južných svahoch Malých Karpát, lebo priali rozvoju vinohradníctva, ktoré sa stalo najdôležitejším faktorom hospodárskeho aj stavebného rozvoja mestečka. Svedčí o tom zástavba vinohradníckych jedno- a dvojpodlažných meštianskych domov situovaných na hĺbkových parcelách, orientovaných kolmo na os námestia, ako aj typické dispozície s priestrannými klenutými pivnicami využívanými na spracovanie a uskladnenie vína. Meštianske vinohradnícke domy vo Svätom Jure svojím štýlovým charakterom a stavebnohistorickým vývojom zapadajú do vizuálneho rámca ostatných historických sídel malokarpatského regiónu.

Význam okna v historickej stavebnej štruktúre Svätého Jura

Historický obraz mesta formujú najmä fasády meštianskych domov a v ich rámci najmä okná, ktoré sú nositeľmi slohového výrazu a identity objektu. Sú situované na dvojosových fasádach s bočným vstupom na parcelu, ale predovšetkým na šírkových viacosových fasádach s veľkými bránami, situovanými zväčša v strednej osi. Brány prízemných domov viedli do spoločných susedských dvorov, obývaných viacerými rodinami. S týmto fenoménom sa stretávame nielen vo Svätom Jure, ale vo väčšine vinohradníckych mestečiek a obcí malokarpatského regiónu. Viacerých majiteľov domu prezrádzajú výrazovo rozdielne úseky inak spoločnej fasády, s odlišnými typmi okenných otvorov a ich výplní *(obr. 1, obr. 2)*. Táto skutočnosť poukazuje na význam a hodnotu historického okna nielen ako technického dokumentu – účelnej stavebnej konštrukcie sprostredkujúcej osvetlenie a vetranie miestností, či dôležitého estetického tvaroslovného prvku, podieľajúceho sa na štýlovom výraze fasády, ale aj dôležitého svedka dejín sociálneho a hospodárskeho života miestnej komunity. V mnohých prípadoch je to práve zachované historické okno, ktoré avizuje starší vznik objektu, ako by sa na prvý pohľad zdalo vďaka brizolitovej omietke *(obr. 3)*.

Okno ako výsledok práce stolára, zámočníka a sklára vždy bolo relatívne drahou časťou stavby. Vzhľadom na svoju obmedzenú fyzickú aj morálnu životnosť okná podliehali častej výmene. Nemalú úlohu zohrávala aj zmena dobového estetického vkusu

3

4

a slohové trendy. Podľa stavebného historika architekta Jiřího Škabradu sa pre vývoj konštrukčného utvárania okien javí ako základný problém zasklenie, teda spôsob výroby postupne väčších rozmerov rovného a tenkého (plochého) skla a jeho uchytenia v kovovom alebo drevenom ráme[1]. Do 19. storočia sa používali rozoberateľné spoje a lepenie stolárskym lepidlom. Neskôr, v druhej polovici 19. stor. sa sklo osadzovalo za pomoci tmelu. S problémom zasklenia súvisela aj vizuálna podoba, kompozícia a celkový estetický výraz okennej výplne – spôsob osadenia rámu v otvore, spôsob otvárania, počet, členenie a povrchová úprava okenných krídel a pod. Sklenárstvo ako podomové remeslo sa uchovávalo ešte v 50. rokoch 20. storočia *(obr. 4).* Charakteristická postava oknára s drevenou krošňou so sklom a pracovnými nástrojmi na chrbte, s hlasitým melodickým ponúkaním opravy *(Okna, robiť, okna)* sa objavovala v obciach a mestách na Slovensku ešte v 60. rokoch 20. storočia[2].

Historické okná vo Svätom Jure

O podobe pôvodných zaniknutých historických okien na fasádach jurských domov si možno urobiť akú-takú predstavu z historickej obrazovej dokumentácie. Historická fotografia dnešnej Bratislavskej ulice zo začiatku 20. storočia *(obr. 5)* zachytáva ešte starší stav – hladké priečelia štítových domov, ktoré okrem veľkých klenutých brán člení v pravidelnom rytme dvojice menších štvorcových okenných otvorov. Väčšina z nich má ešte pravdepodobne jednoduché drevené 4-tabuľkové presklené výplne po staršom osadené do hĺbky špalety. Sporadicky sa objavujú už aj výplne, ktoré majú do exteriéru otvárané krídla okien, lícujúcich s fasádou. Na fotografii z toho istého obdobia *(obr. 6)*, ktorá zachytáva východnú stranu dnešnej Prostrednej ulice s reprezentačnejšími fasádami meštianskych domov s pokročilejším typom dvojitého okna obdĺžnikového tvaru a väčšej svetlosti, s von otváranými vonkajšími okennými krídlami, zavesenými na rámoch, ktoré lícujú s fasádou. Prevláda 4-krídlové, 6-tabuľkové členenie.

Historické okná, ktoré sa zachovali v profánnej architektúre vo Svätom Jure, zväčša pochádzajú až z druhej polovice 19. storočia, resp. 1. polovice 20. storočia. Na základe vizuálneho prieskumu možno konštatovať, že v súčasnosti sa na území mestskej pamiat-

6

5

7

8

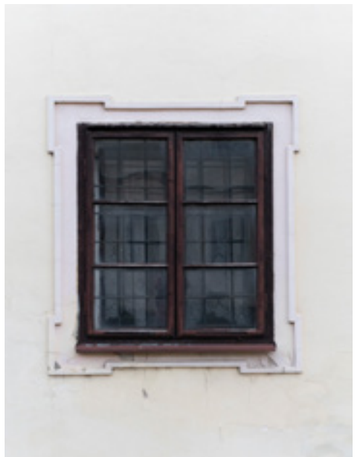

9

kovej rezervácie zachovali, resp. sú rozšírené dva konštrukčné typy historických okenných výplní a ich varianty z hľadiska ďalšieho optického členenia:

a/ dvojité:

- 6-tabuľkové, 4-krídlové, otvor ako obdĺžnik alebo štvorec *(obr. 7)*
- 8-tabuľkové, 4-krídlové, otvor ako obdĺžnik alebo štvorec *(obr. 8)*
- 6-tabuľkové, 2-krídlové *(obr. 9)*

b/ zdvojené:

- s profilovaným priečnikom v hornej tretine *(obr. 10)*
- jedno-, dvoj- a viackrídlové v jednom otvore, otvárané dovnútra – 1. polovica 20. storočia *(obr. 11)*

Sprievodné historické prvky niektorých okenných výplní tvoria vnútorné drevené skladacie, plné kazetované okenice *(obr. 12)* a kované prevliekané mreže:

a/ interiérové, osadené vo vnútornej špalete medzi okennými krídlami (obr. 9);
b/ exteriérové, osadené na líce okolo okenného otvoru do kamennej šambrány, vývojovo staršia.

Historické okná vo Svätom Jure v ohrození

Historické okná patria bezpochyby k najviac ohrozenej súčasti architektonického dedičstva. Skutočnosť, že sú obvykle zhotovené z menej trvanlivých materiálov ako vlastné stavby a sú na ne kladené najmä v posledných rokoch vysoké estetické a užívateľské nároky (z hľadiska tepelnej pohody, energetickej úspornosti, komfortu atď.), vedie k rastúcemu ubúdaniu originálnych historických prvkov a ich výmene za nové vyrábané novými technológiami z netradičných materiálov (plasty). Tieto možno spĺňajú nové technické , energetické a ekonomické požiadavky, ale ich masívne uplatnenie vedie k devastácii, resp. zániku kultúrnej, pamiatkovej a nie v poslednom rade aj estetickej hodnoty nielen fasád jednotlivých objektov, ale celého historického prostredia.

Záver

Viaceré obnovené domy svedčia, že negatívny trend prestavby (zväčšovania) okenných otvorov a osadzovania plastových okien zasiahol aj pamiatkovú rezerváciu vo Svätom Jure. Tým viac treba oceniť podujatie Škola tradičných stavebných remesiel a jej tohtoročnú tému „Obnova historických drevených okien“. Jej cieľom je propagácia hodnôt historickej architektúry v regióne a budovanie odborných kapacít na jej zachovanie. To, že sa uskutočňuje v prostredí miestnej komunity, pred očami jej obyvateľov a na lokálnych

10

11

12

pamiatkach, kultivuje ich vzťah ku kultúrnemu dedičstvu a možno dáva aj šancu na jeho trvalú udržateľnosť v autentickej podobe.

Poznámky:

1. ŠKABRADA, Jiří: Konstrukce historických staveb. Argo, Praha, 2003, s. 335

2. FALŤANOVÁ, Ľubica: Obchod. In: Etnografický atlas Slovenska. Vedecká redaktorka S. Kovačevičová. Bratislava 1990, s. 68 – 70 Online: http://old.ludovakultura.sk/index

Zoznam obrazových príloh:

1. Dvaja vlastníci pod jednou strechou. Bratislavská ulica, 1955. Zdroj: Archív negatívov Ústavu etnológie SAV Bratislava

2. Dvaja vlastníci pod jednou strechou. Bratislavská ulica, 2019. Foto: M. Kvasnicová

3. Historické okná ako zdroj architektonicko-historickej hodnoty fasády. Bratislavská, 2019. Foto M. Kvasnicová

4. Sklár s krošňou. Čierna Lehota (okr. Rožňava), okolo polovice 20. storočia. Zdroj: Archív negatívov Ústavu etnológie SAV Bratislava. Dostupné online: sklenárstvo – Centrum pre tradičnú ľudovú kultúru (www.ludovakultura.sk)

5. Bratislavská ulica okolo r. 1900. Zdroj: Literárne a vlastivedné múzeum vo Svätom Jure

6. Prostredná ulica okolo roku 1900 – 1910. Zdroj: Literárne a vlastivedné múzeum vo Svätom Jure. Foto archív M. Nosála

7. Bratislavská ulica Foto archív AINova, 2020

8. Prostredná ulica, Mestský úrad Foto archív AINova, 2020

9. Okno dvojité s kovanou mrežou Piaristický kláštor. Foto archív AINova, 2020

10. Prostredná 40, 2019 Foto archív AINova, 2020

11. Zdvojené okná. Bratislavská 15 Foto archív AINova, 2020

12. Okno s vnútornými okenicami, Bratislavská ulica. Foto archív AINova, 2020

Uličná fasáda pred obnovou

Uličná fasáda po pamiatkovej obnove v roku 2009

Informácia o obnove fasády domu vo Svätom Jure, Prostredná ulica č. 17 v rokoch 2008 – 2009

Gabriela Habáňová

Príspevok je informáciou o procese pamiatkovej obnovy fasády vinohradníckeho domu na Prostrednej ulici č. 17 (dom č. 17), realizovanej v rokoch 2008 – 2009, ako ho zaznamenáva spis Krajského pamiatkového úradu Bratislava (KPÚ). Príspevok objasňuje peripetie historických okenných výplní, ktoré sú spolu s ďalšími stavebnostolárskymi prvkami okien a dverí na uličnej fasáde objektom umeleckoremeselnej opravy v rámci praktickej časti Školy remesiel v roku 2020. Dom na Prostrednej ulici č. 17 sa nachádza v Mestskej pamiatkovej rezervácii Svätý Jur (MPR), v ktorej má postavenie objektu dotvárajúceho prostredie MPR. Je nositeľom pamiatkových hodnôt, nie je však vyhlásený za národnú kultúrnu pamiatku. Dom č. 17 sa nachádza v dolnej časti na západnej strane Prostrednej ulice, ktorá je hlavnou urbanistickou osou historického mesta. Stojí v bezprostrednom susedstve historickej dominanty Dolných kasární (Prostredná ulica č. 15) v prízemnej zástavbe štvorice vinohradníckych domov (č. 17 – 23) a zároveň v mestskom bloku s reprezentatívnou poschodovou zástavbou na priečelí ulice, ktorej súčasťou je aj radnica mesta (Prostredná ulica č. 29).

Dom č. 17 stojí na úzkej domovej parcele na pôdoryse tvaru písmena U, s uličným krídlom na východnej strane a s dvomi dvorovými krídlami na južnej a severnej strane. Z ulice je prístupný prejazdom umiestneným v 2. osi uličného krídla. Dom nebol nikdy predmetom pamiatkového výskumu. Podľa pamiatkových obhliadkových prieskumov pochádza zo 17. storočia, bol stavebne upravovaný v 18. storočí, prestavaný a aj rozšírený v 19. storočí. Na konci 19. storočia nadobudla prízemná uličná fasáda domu reprezentatívnu úpravu v duchu architektonického historizmu. Táto fasáda bola päťosová, od juhu k severu, či v smere svahu zdola hore členená oknom, otvorom prejazdu, ktorým sa vchádzalo do parcely a k domovému vstupu, a tiež trojicou okien vyše prejazdu, rovnakých ako prvé okno v južnej osi. V otvore do prejazdu boli drevené dvojkrídlové vráta a bránka pre peších. Všetky štyri okná boli rovnaké, vysoké s tvarom obdĺžnika nastojato, mali drevenú, dvojitú, v ploche symetricky členenú štvorkrídlovú osemtabuľkovú výplň. Vonkajšie krídla boli osadené v ráme na líci fasády. Okenný rám bol v polovici výšky rozdelený pevným priečnikom. Fasáda bola hladko omietnutá, horizontálne členená dole farebne odlíšeným soklovým pásom a hore profilovanou omietkovou podstrešnou rímsou. V ploche bolo uplatnené omietko-

Uličná fasáda, pôvodný stav podľa projektovej dokumentácie obnovy fasády z roku 2008. Autor: Ing. Jozef Srna

vé plastické tvaroslovie, ktoré dekorovalo okná a vstup do prejazdu, okolo okien išlo o profilované nadokenné a podokenné rímsy a pásové šambrány. Plytký segmentový portál prejazdu zdôrazňovala pásová šambrána a vystupujúca rímsa v supraporte, pod ktorou bol plastický plytký omietkový dekoratívny vlys.

O podobe fasády z konca 19. storočia vypovedá niekoľko dobových fotografií z 20. storočia, a to jediná podrobná fotografia, podrobne zaznamenávajúca južnú časť fasády a ďalšie tri fotografie zobrazujúce pôvodné partie fasády, ale aj postupujúci proces degradácie historického stavu až k slohovo indiferentnej podobe fasády. Proces degradácie fasády sa začal razantnou zmenou tvaru okien na nižšie široké okná s trojkrídlovou zdvojenou výplňou a pokračoval postupným úbytkom plastického omietkového tvaroslovia v priebehu 60. a 70. rokov 20. storočia. Okolo roku 2003 – 2004 pribudla vnímateľná zmena výšky južnej časti fasády kvôli stavebným zmenám v streche. Na bývalú historickú fasádu upozorňoval už len úsek korunnej rímsy, zachovaný v severnej časti fasády.

V roku 2006 predložil pán Ing. Miklovič, už ako vlastník celku domu č. 17, na KPÚ prvý zámer úpravy domu č. 17 na účel verejného občerstvovacieho zariadenia, resp. vinotéky, ktorým navrhoval úpravy časti uličného krídla severne od prejazdu a tiež úpravy severného dvorového krídla domu, ale navrhol aj zmenu vzhľadu fasády v časti severne od prejazdu. Zámer predpokladal rekonštrukciu otvorov fasády na historický tvar aj s drevenými výplňami a vybudovanie vstupných dverí do prevádzky v mieste jednej z troch starších okenných osí. Tento zámer bol formulovaný všeobecne a predložený bez grafického návrhu. Zo strany KPÚ bol schválený s podmienkami. Relevantné je spomenúť niektoré podmienky. Bola stanovená podmienka spracovania projektovej dokumentácie v rozsahu zámeru, ktorá mala vyriešiť aj navrhovanú architektonickú zmenu vzhľadu fasády. Návrh umiestniť dvere do prevádzky do jednej z okenných osí bol schválený ako dočasné riešenie, prípustné počas trvania verejnoprospešnej prevádzky. K zámeru navrhovanej rekonštrukcie okien a dverí sa vyžadovalo, aby projektová dokumentácia obsahovala podrobnú technickú dokumentáciu okenných a dverových výplní. Pre okenné a dverové výplne (rám a krídla) boli určené podmienky: budú drevené, v materiálovej alternatíve masívneho dreva alebo lepených profilov. Z hľadiska tvaru malo ísť o tvarové analógie

Uličná fasáda, návrh obnovy podľa projektovej dokumentácie obnovy fasády z roku 2008. Autor: Ing. Jozef Srna

typov z prelomu 19. a 20. storočia. Okenné výplne mali byť dvojkrídlové s klasickým otváraním, s členením plochy krídel na tabuľky. Z konštrukčného hľadiska mohli byť okná riešené ako dvojité alebo ako zdvojené a členenie krídel na tabuľky malo byť riešené v konštrukcii. Boli určené aj ďalšie podmienky na ochranu historickej korunnej rímsy, prípadných historických omietkových vrstiev fasády a boli stanovené všeobecne formulované podmienky na kvalitu rekonštrukčných materiálov, najmä omietok, na súvisiacu ochranu fyzického stavu domu, výrazu exteriéru a farebnosti exteriéru. Všetky podmienky boli určené v súlade so Zásadami pamiatkovej ochrany pre MPR Svätý Jur pre hodnotovú kategóriu objektov dotvárajúcich prostredie MPR.

Na jar roku 2008 vlastník opäť podal na KPÚ zámer, ktorý sa týkal už len úpravy uličnej fasády. Druhý zámer bol oproti prvému z roku 2006 rozšírený. Navrhol úpravu fasády ako rehabilitáciu do stavu konca 19. a zač. 20. storočia, ktorá počítala s obnovou tvaru okenných otvorov, s navrátením originálnych okenných krídel do upravených okenných otvorov a s rekonštrukciou dobových plastických prvkov fasády podľa historickej fotodokumentácie. Vlastník oznámil, že našiel na povale domu historické okná a hodlá ich na fasádu vrátiť. Taktiež deklaroval, že situácia a tvary pôvodných okien sú v hmote uličnej steny v čitateľných stopách zachované a nebude problém tieto otvory exaktne obnoviť. Súčasťou zámeru bol aj návrh na nápravu riešenia podhľadu a koruny múru v južnej časti uličného priečelia.

K zámeru vlastník doložil grafickú dokumentáciu jestvujúceho a navrhovaného stavu fasády (pohľad uličný), dobovú fotodokumentáciu domu č. 17, dokladajúcu historické architektonické a tvaroslovné riešenie fasády z konca 19. storočia ako vzor pre jej rekonštrukciu, fotodokumentáciu nálezu historických okenných krídel, ktoré pochádzali z obdobia úpravy fasády z konca 19. storočia a farebnú vizualizáciu navrhovaného stavu uličnej fasády (pohľad uličný). Originálne okenné krídla, uložené na povale domu viac ako 40 rokov, predložil vlastník aj na obhliadku KPÚ. Zachovali sa vnútorné aj vonkajšie okenné krídla, nie však okenné rámy. Krídla boli vytvorené zo subtílnych drevených profilov. Boli vybavené kovaním, ktoré pozostávalo z tvarovo jednoduchých uholníkov z prostého kovu, tobolkových mosadzných závesov, hornej a dolnej zadlabanej zástrče, ovládaných mosadzným gombíkom s ozdobným štítkom, ďalších zatváracích prvkov mosadzných polobrtlíkov

a mosadznej rozvorovej kľučky, a z ihlových stavačov okien z prostého kovu.

KPÚ usmernil obnovu okien a dverí vo svojom stanovisku k zámeru. Určil podmienky na remeselnú stolársku opravu originálov okenných výplní a dverového krídla z konca 19. stor. Výroba chýbajúcich rámov okien, dverového rámu dverí ako aj obložiek otvoru dverí mala spĺňať podmienku stolárskeho výrobku, ktorý bude z hľadiska tvaru a výrazu analógiou dobového riešenia, zodpovedajúceho historickému typu originálu okenných krídel a dverového krídla. Na skompletovanie chýbajúcich kovaní mali byť použité zodpovedajúce mosadzné dobové prvky alebo ich náhrada za súčasné výrobky zo žltého kovu ako štýlových napodobenín dobových vzorov z 19. stor. KPÚ určil, že povrchová úprava všetkých stolárskych prvkov bude krycím farebným náterom. Farebnosť okien a dverí navrhol vlastník v tóne hnedej farby.

Skutočný metodický problém predstavovala rekonštrukcia omietkového tvaroslovia. Ako podklad pre rekonštrukciu konkrétneho riešenia na fasáde domu č. 17 slúžili len dobové fotografie. Na fasáde sa nezachovali žiadne pozostatky omietkového tvaroslovia, ich presných proporcií, či dokonca rozmerov. Bolo potrebné siahnuť po porovnateľných miestnych príkladoch pôvodných okenných a dverových ríms a šambrán. Na tomto základe navrhol vlastník vlastným detailným grafickým návrhom rekonštrukčné plastické prvky ako náznakové kópie pôvodného omietkového plastického tvaroslovia, overené miestnymi dobovými analógiami. Detailným grafickým návrhom sa vo veľkej miere eliminovala možnosť neúspešnej realizácie. KPÚ s grafickým návrhom súhlasil s podmienkou pre realizáciu: vyhotovenie plastického tvaroslovia fasády prebehne klasickým remeselným spôsobom a materiálmi. Návrh farebnosti fasády predložil vlastník formou vizualizácie a zároveň vyjadril aj textom. Pre pasívne plochy navrhoval svetlo-olivovozelenú, pre plastické prvky svetlosivú a na sokel tmavosivú. Vlastník uviedol, že zvolený farebný odtieň svetlá olivovozelená vychádza z nálezu staršieho povrchového náteru tejto farby na korunnej rímse, ukrytého pod mladším bielym náterom. Nakoľko nebol k dispozícii pamiatkový výskum zameraný na vývoj farebnosti fasády, pre definitívne určenie farebnosti fasády sa stal nález na rímse rozhodujúci. KPÚ s farebnosťou súhlasil aj preto, že ide o prípustnú dobovú farebnosť k úprave fasády z konca 19. a začiatku 20. storočia.

Celý zámer predložil vlastník na KPÚ aj rozpracovaný v stupni projektovej dokumentácie, ktorú vypracoval Ing. Jozef Srna.

Pamiatková obnova, zameraná na nápravu degradovanej podoby časti uličnej fasády historickej budovy, vinohradníckeho domu č. 17, bola iniciovaná a vo významnej miere aj pripravená vlastníkom. Bola navrhnutá ako navrátenie staršej historickej úpravy z konca 19. a zač. 20. storočia, dokumentovanej dobovou fotografiou. Realizácia zámeru si vyžiadala rekonštrukciu zaniknutých riešení, v ktorej sa kombinoval prístup navrátenia poznaných originálnych prvkov okenných otvorov a okenných výplní a rekonštrukcie zaniknutých, nedostatočne poznaných prvkov omietkového tvaroslovia ako náznakových kópií, vyhotovených klasickým remeselným spôsobom. Obnova neriešila, čiže musela akceptovať dopady rušivej stavebnej úpravy v južnej časti fasády, ktorej účinky však čiastočne zmiernila povrchovou úpravou. Počítala tiež s prevádzkovou požiadavkou na vytvorenie nového vstupu z priečelia, ktorý je zmenou oproti podobe otvorov na konci 19. storočia. Z tohoto dôvodu má obnova fasády charakter rehabilitácie v zmysle čiastočnej nápravy stavu fasády smerom k historickému stavu.

Obnova riešila rozporuplný stav, keď vzácna historická budova stratila vonkajší historický vzhľad a nekomunikovala svoje hodnoty fasádou. Realizácia tohto komplikovaného zámeru dopadla nad očakávanie dobre vzhľadom na dobrú grafickú a projektovú prípravu a tiež vďaka dobrému remeselnému stvárnenie. V histórii svätojurskej MPR ju môžeme hodnotiť ako prvú pamiatkovú rekonštrukciu zaniknutej historickej fasády na svetskej architektúre. Úspešný precedens pána Mikloviča sa stal inšpiráciou pre umeleckoremeselné obnovy fasád domov na adresách Dr. Kautza 3, Prostredná 23 a 34, ktoré v rokoch 2016 – 2018 realizovala Škola remesiel AINova s podporou Mesta Svätý Jur.

Historická fotografia z roku 1940 zachytávajúca slohovú úpravu fasády domu na Prostrednej č. 17 z konca 19. storočia

Detailné grafické návrhy tvaroslovia okien, dverí a omietkovej plastickej výzdoby fasády, ktorých autorom je vlastník objektu Ing. Miro Miklovič. Návrhy, ktoré vlastník vytvoril po prieskume historického tvaroslovia fasád vo Svätom Jure, sú dokladom jeho mnohostranného vkladu do obnovy fasády domu v roku 2008/2009. Návrhy boli zahrnuté do projektovej dokumentácie a následne sa stali podkladom pre remeselnú náznakovú rekonštrukciu tvaroslovia fasády .

Postup umelecko-remeselnej obnovy historických drevených okien

Ľubomír Grega

Úvodná poznámka

Pod pojmom „historické okno“ pre účely tohto zborníka rozumieme historickú okennú výplň s drevenou konštrukciou rámu a okenných krídel, s priehľadnou sklenou výplňou a kovovou výbavou (pánty, kľučky, obrtlíky, rohové kovania atď.).

Poznáme aj historické okenné výplne, ktorých výplň je tvorená vitrážami (napr. so šesťuholníkovou sieťou alebo pravouhlou) – tieto okenné výplne sú vzhľadom na ich výtvarné, umeleckoremeselné a pamiatkové hodnoty predmetom reštaurovania.

Obhliadka pôvodného stavu

Pred začatím obnovy okien je potrebné vykonať dôkladnú obhliadku súčasného stavu a fotodokumentáciu celku aj detailov (fotodokumentácia vám po ukončení obnovy okrem iného umožní porovnať si stav historických okien pred a po obnove – je vhodné priebežne po jednotlivých krokoch si zhotoviť fotodokumentáciu prác, aby ste mohli prezentovať priebeh obnovy pre záujemcov či objednávateľa).

Zistíme stav poškodení náterov a drevenej konštrukcie rámov a okenných krídel, stav tmelenia okenných výplní, ako aj stav zachovania pôvodných kovových kovaní (pántov, rohovníkov, obrtlíkov).

Čo bolo poškodené na našich oknách:

- Popraskané a odlúpnuté nátery ako dôsledok použitia nevhodných syntetických farieb
- Zvetrané a vypadané tmely
- Skorodované kovové časti (rohovníky)
- Lokálne poškodenia dreva pôsobením poveternostných vplyvov a používaním

Demontáž – zvesenie okenných krídel a ich označenie

V prípade, že sa realizuje obnova viacerých historických okien, je potrebné vopred si pripraviť napr. výkres fasády so zakreslenými okennými výplňami, resp. fotografiu celej fasády, na ktorej sa bude realizovať obnova okien. Na grafickom podklade je potrebné si označiť číslovaním jednotlivé okenné krídla (z dôvodu presnej identifikácie pôvodného miesta zavesenia krídla – ak na to pozabudnete, môžete riešiť rébus, ktoré krídlo kam patrí) a následne si na každé okenné krídlo zhora vyraziť príslušné číslo podľa pripraveného číslovania na grafickom podklade (dôležité je nestratiť ho).

Zhotovenie a zavesenie stavebného okna

Vzhľadom na to, že obnova je časovo náročná, po zvesení pôvodných okenných krídel je vhodné okenné otvory uzatvoriť dočasnými, tzv. stavebnými oknami. Dočasné stavebné okná poskytujú ochranu pred poveternostnými vplyvmi (dážď, sneh, prach z ulice atď.), ako aj čiastočnú izoláciu voči tepelným stratám v chladnejšom období.

Postup pri zhotovení stavebného okna: Odmeriame si veľkosť okenných otvorov (výška, šírka). Stavebné okná zhotovujeme o niečo väčšie ako je samotný okenný otvor. Z drevených hranolov si zhotovíme rámovú konštrukciu, v prípade väčších otvorov je vhodné so stredovým krížom – konštrukcia sa nesmie dotýkať pevne zamurovaných okenných rámov (z dôvodu, aby sa po nátere farbou stavebné okno nedotýkalo čerstvého

náteru). Na drevenú konštrukciu sa napne pevná igelitová fólia. Stavebné okno sa priloží k fasáde objektu a z interiéru ho pripevníme o pevný kríž vnútorného okna (súčasť okenného rámu) alebo o dosky, ktoré sme horizontálne priložili z vnútornej strany okna tak, aby presahovali jeho šírku, prípadne o medziokennú mrežu.

Odstraňovanie izolácií

Ak je v okenných rámoch po obvode vložená vo vyfrézovaných žliabkoch izolácia, je potrebné ju opatrne demotovať a odložiť. Izoláciu označíme (napr. priviazaným papierovým štítkom…), z ktorého okenného otvoru bola demontovaná – uľahčí nám to spätnú montáž.

Odstraňovanie náterov z pevných rámov (osadených v okennom otvore)

Teplovzdušnou pištoľou postupne ohrievame náter a škrabkou v smere vláken dreva ho zoškrabávame tak, aby sa nepoškriabala drevná hmota. Teplovzdušnou pištoľou stále pohybujeme, nefúkame horúci vzduch na jedno miesto, aby sa nám nepripaľovalo drevo.

Po odstránení náteru drevený rám prebrúsime jemným šmirgľom (brúsnym papierom) na drevo.

Poznámka 1: Na odstraňovanie starých náterov z drevených konštrukcií je vhodné zakúpiť si kvalitnejšiu teplovzdušnú pištoľ, na ktorej sa dá plynule nastavovať vhodná teplota ohrievania, aby ohriala len farbu a nespaľovala povrch drevenej konštrukcie.

Poznámka 2: Pri starších oknách a dverách býva pôvodný náter výlučne na báze ľanového oleja, pokiaľ nebol v minulosti odstránený. Medzi týmto náterom a modernými nátermi nedochádza k previazaniu. Nedajú sa však pri čistení oddeliť, preto musíme odstrániť všetky nátery. Je výhodou, ak sa na dreve zachoval pôvodný olejový náter, ktorý sa v porovnaní so syntetickými nátermi dá jednoducho po zahriatí odstrániť. Aj neskoršie syntetické nátery sa ľahšie odstraňujú, ak je pod nimi pôvodný olejový náter. Nemusíme však dosiahnuť úplne čistý povrch. Zvyšky starého olejového náteru vypĺňajú škáry a póry na povrchu a s novou olejovou farbou sa ľahko previažu. Na prácu nie je vhodné chemické odstraňovanie náterov, ako napríklad luhovanie hydroxidom sodným. Nepoužívame ani pieskovanie, ktoré zbrusuje aj hrany profilov. Najmä mäkšie ihličnaté drevo je na metódy čistenia viac citlivé. Na odstraňovanie farieb používame mechanické škrabky v kombinácii s teplovzdušnou pištoľou alebo infračerveným žiaričom.

Odsklievanie okenných krídel

Keď obnovujeme historické okná, snažíme sa zachrániť a znovu použiť aj staré pôvodné sklá, ktoré môžu byť historicky cenné (môžu byť ešte napr. ručne robené – sklená platňa je mierne zvlnená). Najvhodnejším prístrojom je špeciálny nástroj tzv. SPEEDHEATER – infražiarič, ktorý usmerneným sálaním tepla zmäkčí stvrdnutý sklenársky tmel (git). Pri odstraňovaní tmelu nikdy nepoužívame teplovzdušnú pištoľ – lokálny prúd horúceho vzduchu spôsobuje praskanie skla!

Sklenú výplň pred zahrievaním tmelu chránime vlhkými handrami, ktorými ju prikryjeme. Následne nahrejeme tmely a škrabkou ich odstránime. (Súčasne s tmelom je možné odstrániť aj náter z rámu krídla.)

Po vybratí skiel z rámov okenných krídel nasleduje odstránenie náterov – postupujeme takisto ako pri odstraňovaní náterov z pevných okenných rámov (osadených v okennom otvore).

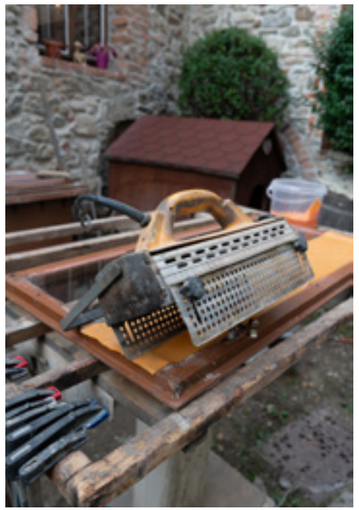

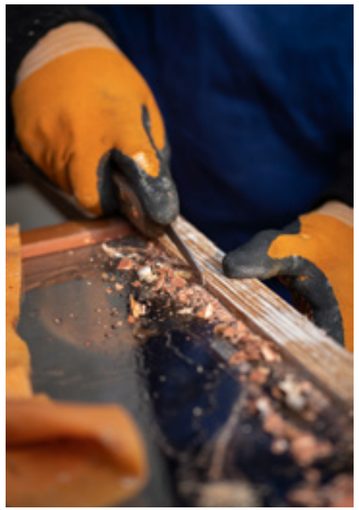

Lokálne opravy poškodenej drevenej hmoty

Po odstránení náterov sú viditeľné všetky poškodenia drevnej hmoty, ktoré je potrebné lokálne opraviť. Poškodené časti vypílime pílkou, zrovnáme dlátom alebo odfrézujeme a vložíme „nové drevo“. Pri oprave používame staré, zdravé vysušené drevo – najvhodnejšie je použiť z rovnakého druhu, z akého boli zhotovené pôvodné. Vždy vkladáme o niekoľko mm väčšie nové časti, aby sme mali dostatok hmoty na opracovanie a prispôsobenie originálu.

Niekedy je drevná hmota vo veľmi zlom stave, a preto opravy poškodených častí tvoria podstatnú časť obnovy okna.

Dôležitou súčasťou obnovy okien sú opravy a nastavenia kovaní, ktoré môžu byť dlhodobým používaním zodraté, poohýbané, zatreté neodborne realizovaným náterom či úplne odlomené – v tomto prípade je potrebné prizvať si na pomoc šikovného zámočníka (príp. kováča), ktorý je schopný historické kovania opraviť, pretože veľakrát rovnaký typ kovaní už nie je možné kúpiť.

1

2

3

4

5

1

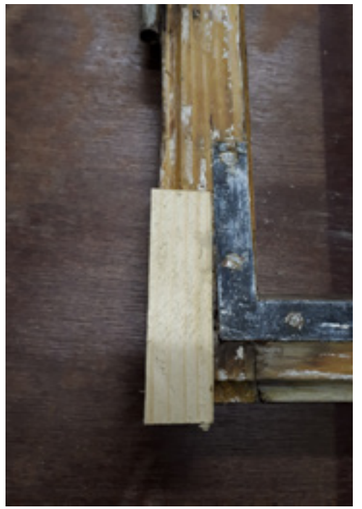

2

3

1

2

3

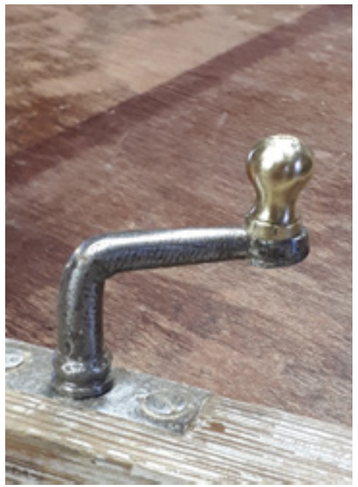

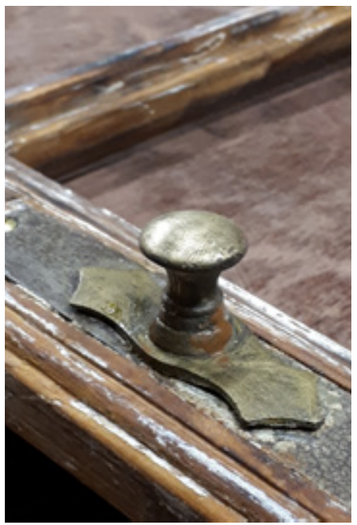

Čistenie kovových častí

Čistenie kovových častí je možné chemicky alebo mechanicky.

Pri chemickom čistení je potrebné demontovať prvok a ponoriť ho do roztoku vody a hydroxidu sodného. Po vyňatí z roztoku je potrebné kovové časti poriadne očistiť kefou pod prúdom vody.

Mechanicky – farbu oklepať malým kladivkom, oškrabať kovovou škrabkou, prebrúsiť jemným šmirgľom.

Po očistení je vhodné kovové časti natrieť ľanovým olejom a po uschnutí aj farbami.

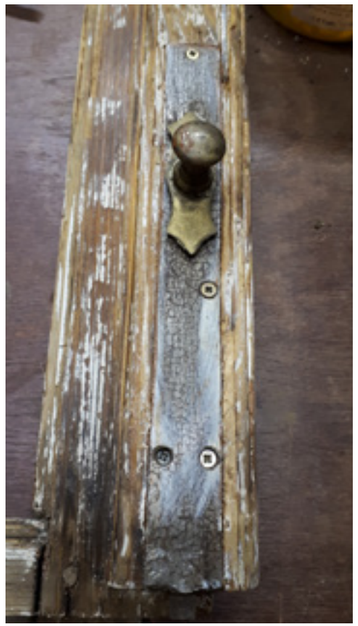

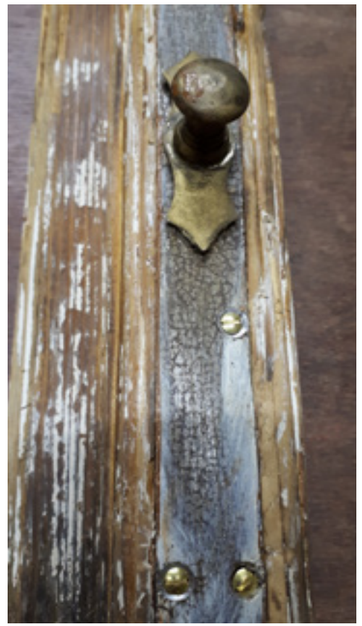

Výmena skrutiek

Pri rekonštrukciách sa často stretávame s tým, že pôvodné skrutky sú vymenené za novodobé s krížovou drážkou.

Ak sa chceme vrátiť k pôvodnému historickému vzhľadu okna, je dobré vymeniť skrutky za „klasické“ s jednou priebežnou drážkou.

Náter ľanovým olejom

Ľanový olej je najlepším prírodným konzervantom na dlhodobú sanáciu dreva. Staré drevo veľmi dobre saje ľanový olej a tým sa stáva okrem iného odolným voči vlhkosti. Zároveň vytvára výborný podklad na aplikáciu náteru z ľanových farieb. Najvhodnejšie je používať surový, za studena lisovaný ľanový olej, ktorý má nízku hustotu, a preto hlbšie preniká do vyschnutej drevnej hmoty. Natreté krídla a rámy necháme pred ďalšími pracovnými postupmi preschnúť 1 – 2 dni (záleží na vlhkosti a teplote okolitého prostredia).

Poznámka: Ak sa prebytok oleja odstraňuje textíliou, prípadne papierovými obrúskami, je potrebné ich následne namočiť do vody alebo uložiť do kovovej nádoby s vekom. Môže totiž dôjsť k samovznieteniu a následnému požiaru!

Nastavenie funkčnosti zatvárania okenných krídel

Keď máme očistené a opravené kovania, doplnenú a opravenú drevnú hmotu, naolejované krídla aj rám, môžeme pristúpiť k ďalšiemu kroku – nastaveniu okenných krídel. Je to dôležitý krok – keby sme ho vynechali, môže sa stať, že obnovené zasklené krídla zavesíme a nebudeme ich môcť zatvoriť.

Nezasklené okenné krídla zavesíme na pánty a vyskúšame, či sa dajú bez problémov zatvoriť. Vyskúšame funkčnosť kovaní a či krídlo nie je „unavené“ – čiže poklesnuté a derie sa o rám. Ak je poklesnuté, nastavíme ho do správnej polohy a zafixujeme ho diagonálne pripevnenou latkou. Takto nastavené krídlo zasklíme.

Čistenie skiel

Ako sme už spomínali, pri obnove historických okien sa snažíme zachovať aj pôvodné sklené výplne. Po ich vybratí z okenných krídel na nich zostávajú zvyšky tmelu (gitu) a iné nečistoty, napr. prach zapadnutý za popraskaný nefunkčný tmel. Najlepší spôsob ako ich očistiť je pomocou vodného parného čističa a škrabkou. Okraje môžeme dočistiť jemnou kovovou drôtenkou. Vysušíme ich papierovými utierkami či vhodnou textíliou.

Zasklievanie

Okenné krídla môžeme zaskliť buď pred alebo po natretí prvej vrstvy ľanovej farby. Ak zasklievame pred natretím prvej vrstvy ľanovej farby, musíme drážku pre osadenie skla odseparovať napríklad šelakovým náterom, aby drevo postupne neodsávalo olej z tmelu (gitu) (to znamená, aby tmel ostal čo najdlhšiu dobu pružný a nestvrdol, čím sa zabezpečí dlhšia priľnavosť a funkčnosť tmelenia).

Ak zasklievame po natretí prvej vrstvy ľanovej farby – farbou natierame aj drážku na vkladanie skla.

Postup pri práci: Do odseparovanej drážky nanesieme tmel (git). Vložíme a opatrne zatláčame do okenného rámu jemným tlakom až na doraz sklenú výplň. Odstránime prebytočný tmel. Sklenú výplň v ráme zafixujeme malými klinčekmi alebo kovovými trojuholníkmi. Priestor medzi sklom a drážkou vyplníme trieskami z tvrdého dreva (pozri foto). Tým sa zastabilizuje nastavenie okenných krídel a môžeme demontovať latky, ktoré fixovali správne polohy okenných krídel. Následne nanesieme tmel a sklenárskym nožom ho uhladíme – cca 2 mm od konca drážky (pozri foto). Zamastené sklo od zvyškov tmelu očistíme štetcom, ktorý sme poprášili suchou, tzv. plavenou kriedou. Tmel pred náterom farbou je nutné nechať preschnúť minimálne 3 – 4 dni.

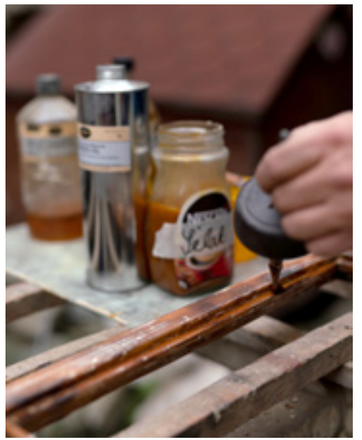

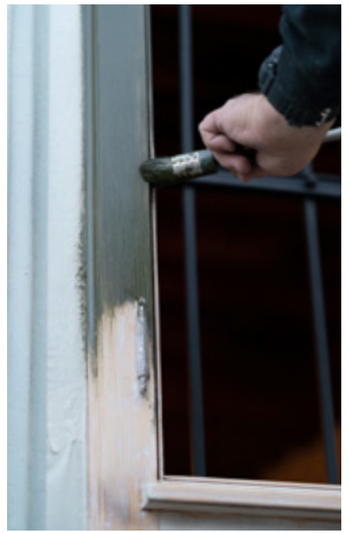

Nátery ľanovou farbou

Pri práci s ľanovými farbami sa aplikujú 3 nátery. Pri nanášaní farby je nutné natierať ju v tenkých a rovnomerných vrstvách.

Po vyschnutí prvej vrstvy náteru sa môžu spoje, praskliny a drobné nerovnosti pretmeliť sklenárskym tmelom (gitom). Väčšie praskliny je vhodné vyplniť drevenými vložkami alebo jednoducho vyplniť farbou, pretože tmel časom a vplyvom poveternostných podmienok môže vypraskať („vykvitnúť“). Následne sa celý povrch jemne prebrúsi brúsnym papierom na drevo.

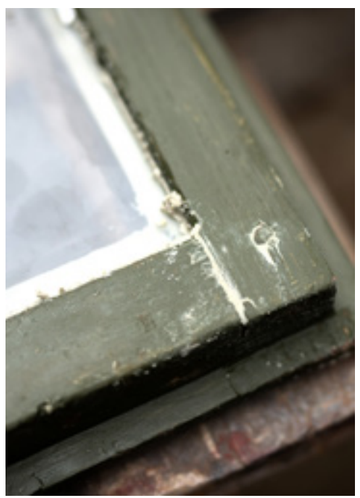

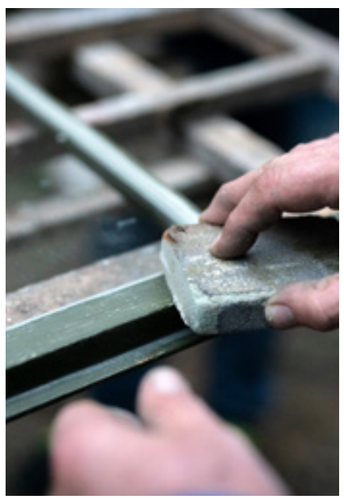

Po zasklení sa aplikuje druhá vrstva náteru. Pri druhom aj treťom nátere sa natiera aj 2 mm odskok na skle (pozri foto), čím sa zabráni podtekaniu zrážkovej vody pod gitové lôžko. Pri natieraní rámu si môžeme prácu uľahčiť nalepením papierovej pásky okolo rámu, aby sme neznečistili omietku.

Náter z ľanových farieb schne minimálne 2 dni, je vhodné vyrobiť si jednoduchý rám (pozri foto), na ktorý si môžeme okenné krídla zavesiť.

Poznámka: Na nátery používame produkty na báze ľanového oleja. V minulosti to bol široko používaný tradičný spôsob ochrany dreva. S rozmachom chemického priemyslu však boli ľanové oleje a farby vytlačené na okraj záujmu. Dnes je potrebné túto tradičnú technológiu znovu objavovať. Opätovne sa začína používať najmä v škandinávskych krajinách a v Nemecku. Tento spôsob ošetrenia je pritom generáciami osvedčený, šetrný k drevu a v nie poslednom rade aj priateľský k životnému prostrediu. Určitou výhodou „moderných“ farieb a lakov so syntetickými riedidlami je rýchlejší proces schnutia a tiež to, že sa dajú nanášať aj striekaním. Olejová farba v porovnaní so syntetickou dlhšie schne, avšak pomalšie schnutie súvisí s jej vyššou pružnosťou a tým i trvácnosťou. Olejové farby sú dlho pružné a pracujú spoločne s drevom, nie sú tak náchylné na praskanie ako farby syntetické. Poskytujú takto drevu výrazne lepšiu ochranu.

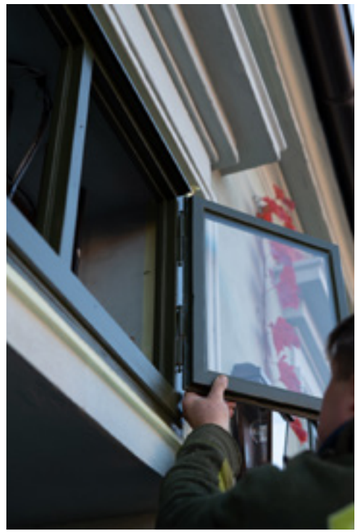

Záverečné očistenie

Po zaschnutí tretej vrstvy náteru môžeme pristúpiť k záverečnému očisteniu opravených a natretých krídel. Sklené výplne nastriekame prípravkom na umývanie skiel alebo zmesou vody, saponátu a liehu. Necháme pôsobiť niekoľko minút, čím farba na sklenej výplni trochu zmäkne a pomocou škrabky a lišty odstránime prebytočnú farbu zo sklených výplní. Osušíme papierovými obrúskami.

Okenné krídla podľa označenia číslami zavesíme na okenné rámy.

Po ukončení prác môžeme porovnať stav pred obnovou a po obnove.

Pred obnovou

Po obnove

Pred obnovou

Po obnove

Záver – prínosy zrealizovaných školení

Lucia Gembešová

Cieľom školenia bolo poskytnúť vedomosti a skúsenosti viažuce sa na tradičné stavebné remeslá, ktoré sú potrebné pri obnove historického stavebného fondu. Školenie dalo možnosť nielen získať teoretické vedomosti počas prednáškovej časti, ale následne ich v rámci praktického tréningu aj aplikovať v praxi.

Účastníci mali výnimočnú možnosť zapojiť sa do obnovy cenného historického objektu v Mestskej pamiatkovej rezervácii Svätý Jur. Pod vedením skúseného majstra sa úspešne realizovala umeleckoremeselná obnova historických drevených okien na jednom z typických vinohradníckych domov v centre mesta.

Prínosom školenia bolo aj vytvorenie priestoru na interdisciplinárne stretnutie a diskusiu, keďže sa tu stretli zástupcovia akademickej sféry, pracovníci pamiatkových úradov, remeselníci, architekti a tiež vlastníci historických objektov.

Dôležitým prvkom Školy remesiel je aj jej úloha v rámci budovania povedomia o potrebe ochrany kultúrneho dedičstva v radoch širokej verejnosti. Za týmto účelom bol opätovne vybraný objekt na školenie tak, aby bol na čo najexponovanejšom mieste a prístupný verejnosti. Proces obnovy bolo teda možné priebežne sledovať a „výsledky“ obnovy je naďalej možné si kedykoľvek prezrieť pri prechádzke mestom, keďže sú súčasťou verejného priestoru.

Škola remesiel môže slúžiť ako príklad spolupráce samosprávy a tretieho sektora. Zvyčajne je predmetom praktického tréningu historický objekt, ktorý je v čiastočnom vlastníctve Mesta Svätý Jur a proces obnovy prebieha v spolupráci a tiež s finančnou podporou z participatívneho rozpočtu Mestského úradu. V prípade školenia o obnove okien bol výnimočne vybraný objekt, ktorý nie je vo vlastníctve alebo spoluvlastníctve Mesta Svätý Jur. Dôvodom bolo, že mesto nedisponuje historickým objektom v centre mesta vhodným na tento účel. Predchádzajúce Školy remesiel však pomohli Mestu Svätý Jur čiastočne obnoviť niekoľko historických uličných fasád.

Obnova spomínaných fasád prispela k skvalitneniu verejného priestoru mesta a poukázala na skryté možnosti historických objektov. Aj na prvý pohľad nevýrazné a „prestavané“ fasády pod povrchom ukrývali dostatok historického materiálu, ktorý v kombinácii so starými fotografiami umožnil rekonštrukciu ich slohovo-historického výrazu.

Jedným z dôležitých výstupov Školy remesiel sú publikácie – formou tlačeného materiálu s bohatou fotoreportážou boli spracované všetky tri doteraz riešené témy, t. j. (1) tradičné vápenné omietky a nátery, (2) obnova historických drevených brán a tiež (3) drevených okien s využitím ľanových olejov a farieb.

Uvedené publikácie je možné získať v AINove a v elektronickej forme sú prístupné na internetovej stránke inštitúcie (www.ainova.sk/publikacie).

10

Prehľad objektov obnovených v rámci Školy tradičných stavebných remesiel 2014 – 2019

Prostredná 32, MPR Svätý Jur. Historická drevená brána pred a po obnove v roku 2014

Prostredná 34, MPR Svätý Jur. Historická drevená brána pred a po obnove v roku 2018

Prostredná 60, MPR Svätý Jur. Historická drevená brána pred a po obnove v roku 2014 – 2015

Prostredná 23, MPR Svätý Jur. Historická drevená brána pred a po obnove v roku 2017

Mestská bránička a fasáda domu na ulici Dr. Kautza 3 v MPR Svätý Jur, pred a po obnove realizovanej v rokoch 2016 – 2017

Fasáda domu na Prostrednej 23 v MPR Svätý Jur, pred a po obnove v roku 2017 (súčasťou bola aj obnova historickej drevenej brány)

Fasáda domu na Prostrednej 34 v MPR Svätý Jur, pred a po obnove v roku 2018

Autori a autorky publikácie a organizačný tím Školy remesiel

Mgr. Lucia Gembešová – po skončení Filozofickej fakulty v Bratislave absolvovala medzinárodný vzdelávací program Built Heritage Conservation and Development (Ochrana a rozvoj kultúrneho dedičstva) na AINove v šk. roku 1997/98. Od roku 1999 pracovala ako manažérka menovaného programu a neskôr ako jeho vedúca. Od roku 2013 pôsobí vo vedení AINovy. Venuje sa najmä tvorbe vzdelávacích a osvetových programov v oblasti ochrany a rozvoja kultúrneho dedičstva a tiež konzultačnej činnosti v oblasti manažmentu kultúrneho dedičstva (o. i. je spoluautorkou plánu manažovania Bardejova ako lokality Svetového dedičstva, UNESCO). Venuje sa tiež oblasti participatívneho strategického plánovania miestneho a regionálneho rozvoja. Spolupracovala na príprave viacerých výstav a publikácií. Je súčasťou medzinárodného tímu hodnotiteľov pre Europa Nostra (Haag, Holandsko). V Škole remesiel (2014 – 2020) na AINove je v úlohe vedúcej projektu a je tiež zostavovateľkou tejto publikácie.

doc. Ing. arch. Andrea Urlandová, PhD. – pôsobí v Ústave dejín a teórie architektúry a obnovy pamiatok Fakulty architektúry a dizajnu STU v Bratislave. Venuje sa problematike obnovy architektonického dedičstva a vedie aj Laboratórium farby UVP. V minulosti pracovala v praxi v ateliéri obnovy pamiatok. V zahraničí pôsobila ako vedúca Programu architektonického reštaurovania v ICCROM (International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property), ako odborná koordinátorka programu Maestro Course (tradičné stavebné a umelecké remeslá) - Venice European Centre for the Trades and Professions of the Conservation of Architectural Heritage, ako aj v ďalších špecializovaných medzinárodných interdisciplinárnych vzdelávacích programoch, určených profesionálom z praxe. Prednášala na mnohých odborných podujatiach, má obsiahlu publikačnú činnosť. V Škole remesiel (2014 – 2020) na AINove pôsobí ako garantka projektu a lektorka a je tiež autorkou príspevkov v tejto publikácii.

Ing. arch. Pavol Ižvolt, PhD. – pôsobí na Pamiatkovom úrade SR, na odbore preventívnej údržby pamiatok (Pro Monumenta). V roku 1999 získal Master degree in Conservation of Monuments and Sites v Medzinárodnom centre R. Lemaira pre pamiatkovú starostlivosť v belgickom Leuvene. V rokoch 2006 – 2013 pôsobil na Ministerstve kultúry SR v oblasti koncepčného rozvoja ochrany pamiatok, legislatíve a aplikovaných programoch (napr. projekt obnovy pamiatok so zapojením nezamestnaných). Zastupoval Slovensko v oblasti pamiatok v Rade Európy a v UNESCO. Témou jeho dizertačnej práce na FA STU bola „autenticita v pamiatkovej obnove“. Prednáša a publikuje na odborných seminároch a konferenciách na Slovensku a v zahraničí. V Škole remesiel (2014 – 2020) na AINove zastupuje partnerský subjekt – Pamiatkový úrad SR, opakovane pôsobil v úlohe lektora a je autorom príspevku v tejto publikácii.

doc. PhDr. Magdaléna Kvasnicová, PhD. – absolventka FF UK v Bratislave, historička umenia a architektúry, pôsobí na Katedre architektúry na Stavebnej fakulty STU a Katedre výtvarnej výchovy Pedagogickej fakulty UK v Bratislave. Je držiteľkou osvedčenia MK SR o odbornej spôsobilosti na vykonávanie umelecko-historického, architektonicko-historického a urbanisticko-historického výskumu. Vypracovala pamiatkové výskumy najmä v Banskej Štiavnici, Bratislave a Žiline. Je spoluautorkou Zásad pamiatkovej ochrany PR Banská Štiavnica a Kalvária (2005), PZ Partizánska Ľupča (2015). Prednáša na vedeckých a odborných podujatiach doma i v zahraničí, publikuje vo vedeckých a odborných časopisoch (Životné prostredie, Architektúra & urbanizmus, ARCH, Pamiatky a múzeá, Monumentorum tutela, AL-FA). Je spoluautorkou niekoľkých knižných publikácií. V Škole remesiel na AINove pravidelne pôsobí v úlohe lektorky a je tiež autorkou príspevku v tejto publikácii.

PhDr. Gabriela Habáňová – vzdelaním etnografka, prevažnú časť profesionálneho života, v rokoch 1985 – 2020, pôsobiaca ako pamiatkarka v zložkách Pamiatkového úradu SR, špecializovaná na problematiku ochrany ľudovej architektúry a jej malomestských foriem, ako aj na technické a industriálne pamiatky. Popri týchto špecializáciách pôsobila ako metodik pre ochranu viacerých pamiatkových území, dlhodobo najmä v Pamiatkovej rezervácii ľudovej architektúry Veľké Leváre - Habánsky dvor a v Mestskej pamiatkovej rezervácii Svätý Jur. V 90. rokoch 20. storočia absolvovala študijný pobyt v Etnologickom ústave Slovenskej akadémie vied v Bratislave a pôsobila aj ako kurátor v Židovskom múzeu Slovenského národného múzea v Bratislave. V Škole tradičných stavebných remesiel (2020) na AINove pôsobila v úlohe lektorky a je tiež autorkou príspevku v tejto publikácii.

Bc. Ľubomír Grega – vyštudoval odbor muzeológie so zameraním na konzerváciu múzejných a galerijných zbierok na Univerzite Mateja Bela v Banskej Bystrici, keď už predtým absolvoval pomaturitné štúdium podobného zamerania v Slovenskom národnom múzeu v Bratislave. V súčasnosti sa špecializuje na obnovu a opravu historických okien, brán a dverí. Spolupracuje s odborníkmi na obnovu a reštaurovanie drevených stavebných prvkov ako na Slovensku, tak i v zahraničí (najmä s nemeckou firmou Mosler Restaurierungen GmbH). Podieľal sa na obnove a reštaurovaní historických okien a dverí v Banskej Štiavnici a okolí, aj v mnohých významných historických objektoch v Európe. V Škole remesiel na AINove pravidelne pôsobí v úlohe hlavného majstra a je tiež autorom príspevku v tejto publikácii.

Johannes Mosler – renomovaný nemecký umelecko-remeselný stolár a reštaurátor. Za svoj mimoriadny prínos pre remeslo v oblasti pamiatkovej starostlivosti bol niekoľkokrát vyznamenaný. Vedie spoločnosť Mosler Restaurierungen GmbH (Oberzeuzheim, Nemecko), ktorá sa špecializuje na obnovu a konzerváciu drevených stavebných prvkov a konštrukcií s použitím tradičných techník, pričom na konzerváciu drevených povrchov používa ľanový olej lisovaný za studena a farby vyrobené na báze ľanového oleja. Okrem praktickej obnovy pán Mosler poskytuje aj poradenstvo a odborné semináre pre laikov i profesionálov, organizuje tréningy a školenia zamerané na obnovu okien a dverí. V Škole remesiel na AINove pravidelne pôsobí v úlohe lektora a hlavného majstra.

Helena Bakaljarová – absolventka Strednej umeleckopriemyselnej školy v Bratislave so zameraním na fotografiu a propagačné výtvarníctvo. Dlhoročná pracovníčka AINovy (v rokoch 1997 – 2018), ktorá sa venovala najmä osvetovým a vzdelávacím projektom v oblasti ochrany a rozvoja kultúrneho dedičstva. V Škole remesiel pôsobila v rokoch 2014 – 2018 ako projektová manažérka a fotografka, v roku 2020 poskytla projektu externú organizačnú podporu pri zostavovaní tejto publikácie.

Ing. Zuzana Svítková – absolventka Technickej univerzity vo Zvolene, odbor manažment a obchod. V AINove pracuje ako projektová manažérka domácich aj medzinárodných projektov. V Škole remesiel 2020 pôsobila ako organizačná podpora a finančná manažérka.

Mgr. art. Ema Dočolomanská Cepková – absolventka Vysokej školy výtvarných umení v Bratislave. V roku 2018 získala ocenenie v súťaži Národní cena za studentský dizajn v kategórii Dobrý studentský dizajn v ČR. V roku 2019 absolvovala pracovnú stáž v grafickom štúdiu GEN v Portugalsku. Pre Školu remesiel vytvorila nový vizuál, logo a grafickú úpravu tejto publikácie.

Filip Cepka – študent na Univerzite sv. Cyrila a Metoda v Trnave, odbor masmediálna komunikácia. Jedným z predmetov jeho vysokoškolského štúdia a tiež aj dlhoročným koníčkom je produktová a reportážna fotografia. V Škole remesiel na AINove v roku 2020 pôsobil ako fotograf, je autorom väčšiny fotografií v tejto publikácii.

ACADEMIA ISTROPOLITANA NOVA

ŠKOLA TRADIČNÝCH STAVEBNÝCH REMESIEL

Vydala:
© Academia Istropolitana Nova
1. vydanie, 2020

Zostavovateľka publikácie:
Mgr. Lucia Gembešová

Garantka projektu:
doc. Ing. arch. Andrea Urlandová, PhD.

Kolektív oslovených autorov a autoriek:
Mgr. Lucia Gembešová
doc. Ing. arch. Andrea Urlandová, PhD.
Ing. arch. Pavol Ižvolt, PhD.
doc. PhDr. Magdaléna Kvasnicová, PhD.
PhDr. Gabriela Habáňová
Bc. Ľubomír Grega

Recenzenti publikácie:
Ing. arch. Katarína Terao Vošková, PhD.
Ing. Vladimír Kohút

Grafická úprava a zalomenie:
© Mgr. art. Ema Dočolomanská Cepková

Tlač:
Typocon, spol. s. r. o.

Autori fotografií:
Filip Cepka
Ľubomír Grega
Helena Bakaljarová
Magdaléna Kvasnicová
Michal Škrovina
Andrea Urlandová
Fotoarchív Pro Monumenta
Fotoarchív Miloša Nosála
Miro Miklovič

Donori:
Príprava a tlač publikácie bola realizovaná s finančnou podporou Bratislavského samosprávneho kraja, Prvej stavebnej sporiteľne, a. s. a Ministerstva kultúry Slovenskej republiky

Academia Istropolitana Nova
Prostredná 47/A
900 21 Svätý Jur
+421 2 44970453
ainova@ainova.sk
www.ainova.sk

ISBN 978-80-99976-11-6